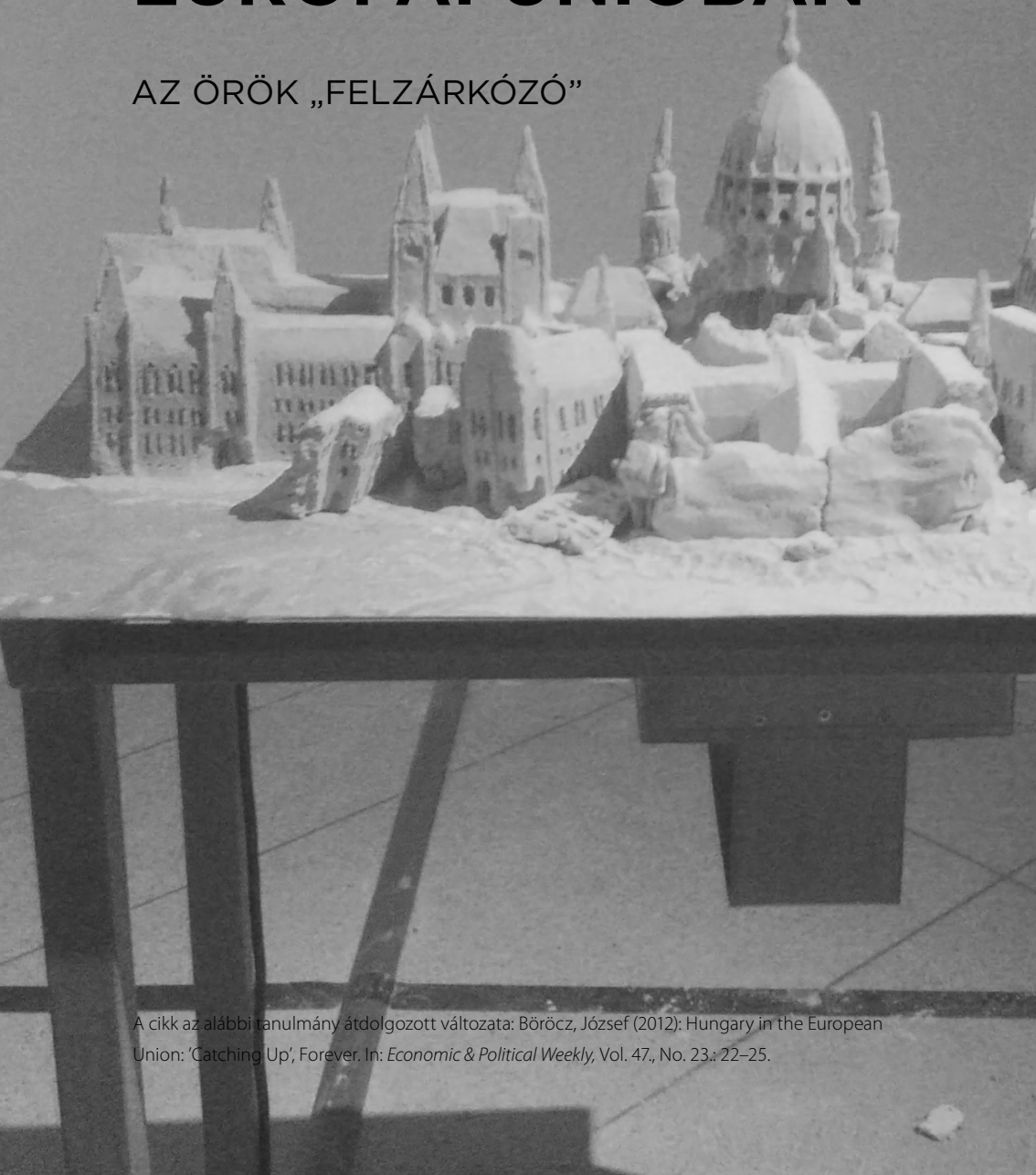

Böröcz József

MAGYARORSZÁG AZ EURÓPAI UNIÓBAN

AZ ÖRÖK „FELZÁRKÓZÓ”

A cikk az alábbi tanulmány átdolgozott változata: Böröcz, József (2012): Hungary in the European Union: 'Catching Up', Forever. In: *Economic & Political Weekly*, Vol. 47, No. 23: 22–25.

1989-ben Magyarországra Kelet-Európa legpiacképesebb országaként tekintettek, ám az ország európai uniós csatlakozása és jelentősen megnövekedett külkereskedelme ellenére az eltelt két évtized során az egy főre jutó GDP tekintetében még az államszocialista korszak végének szintjét sem érte el. Az egykori államszocialista szektor vagyonának privatizációja és a nyugat-európai tőke uralta összeszerelő szektor meghatározó aránya miatt magas Magyarországon az exportra termelt javak importtartalma, alacsonyak a bérek, és a helyi gazdaságot az alvállalkozói rendszer világszerte ismert növekedési korlátai jellemzik.

A kelet-európai és észak-eurázsiai államszocializmusok bukása kapcsán egyfajta járvány-szerű modernizációs optimizmus harapódzott el világszerte. Ennek első tünete az volt, hogy egy csapásra szinte mindenki megfeledkezett arról, milyen komplex politika-, gazdaság- és geopolitika-történetet tud maga mögött a kelet-európai térség. Három, erőteljesen túlzó elvárás következett mindebből.

Először is széles körben elfogadottá vált az az elképzelés, hogy a formális képviselői demokrácia alkalmas intézményi keret lehet arra, hogy e (fél)perifériás régió társadalmi különféle szegmenseinek igencsak szétartó vágyait és érdekeit egybeolvassa valamiféle koherens, legitim, és demokratikus politikai képviselői rendszer formájában. További feltevés volt, hogy az „euroatlanti integrációban” való részvétel – azaz az Észak-atlanti Szerződés Szervezetében (NATO) és az Európai Unióban való tagság – kellő külső stabilitást nyújt a régióknak, kiszámítható és virágzó, úgymond „európai” jövőt biztosítva számára. Végül hódított az a hit is, hogy az államszocialista berendezkedés – kizárólag korlátokként felfogott – intézményi és szervezeti formáitól való megszabadulás olyan lökést fog adni a régió gazdaságának, hogy az egyszerűen „felzárkózik” Nyugat-Európához. Ez utóbbi elgondolás nagyban hozzájárult, hogy egy ilyen mértékű, a társadalom alapszerkezeteit érintő átalakulás – ha nem is mindegyik, de legalább némely volt államszocialista társadalomban – háborúk és az általános politikai erőszak egyéb formáinak elkerülésével ment végbe.

Hosszan taglalhatnánk az említett elvárásokat átható elméleti képtelenségeket, empirikus pontatlanságokat és logikai hibákat – itt azonban nem ez a célom. Inkább azt a kérdést próbálom megválaszolni, miként állták ki e várakozások a történelem próbáját – azaz azt vizsgálom, milyen pályát írt le Magyarország, az 1989-ben leginkább „EU-kompatibilisnek” és leginkább „piacképesnek” tekintett poszt-államszocialista társadalom a globális rendszerben a rendszervált(oz)(tat)ás óta.

EMPIRIKUS TESZT

Miként azt az 1. ábra is szemlélteti, Magyarország poszt-államszocialista története röviden úgy foglalható össze, hogy az egy főre jutó GDP-ben mért globális helyzet tekintetében¹ említésre méltó javulás nem történt. Ami azt illeti, az ábrában foglalt, 1870 óta eltelt időszakban kizárólag az államszocialista időszak első feléről mondhatjuk el, hogy érdemi felendülést hozott, ami csúcspontját a hetvenes évek közepe és a nyolcvanas évek első fele között érte el. A poszt-államszocialista időszak kezdetén gazdasági összeomlás történt, melynek során az ország egy főre jutó bruttó összterméke három év alatt a világtól 135 százalékról 109 százalékra (azaz nagyjából az 1950-re becsült értéknél 10 százalékkal alacsonyabbra) esett vissza. Ez rendkívül meredek, átlagosan évi 9 százalékos globális pozícióromlást jelentett. Az 1995-ben megindult újbóli emelkedésnek még az államszocialista időszak utolsó évének szintjére sem sikerült az országot visszatornásznia² – holott az ország akkori gazdasági teljesítménye az azt megelőző évtized hanyatló időszakának záróértéke volt, azaz messze nem az államszocialista időszak csúcsteljesítményét jelentette.³ Magyarország fölöttébb szerény „felzárkózási teljesítményének” megértéséhez érdemes figyelembe venni, hogy Maddison adatai szerint 2008-ban Nyugat-Európa egy főre jutó bruttó összterméke a világtól 285 százalékának felelt meg – azaz valahol Franciaország és Spanyolország adatai között helyezkedett el. Ez a szint mintegy két és félszer magasabb Magyarország mutatójánál. Semmiképpen nem beszélhetünk tehát Magyarország „felzárkózásáról Nyugat-Európához”.

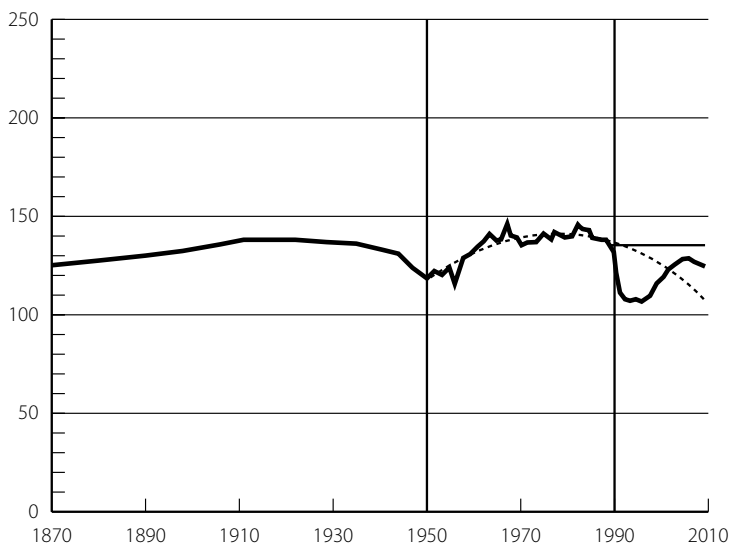
1 A cikkben használt GDP és egy főre jutó GDP-mutatókat Agnus Maddison (é. n.) gazdaságtörténelem népelemszámra, GDP-re és egy főre jutó GDP-re vonatkozó, mesteri becslései alapján számítottam. A számítási módszer tekintetében lásd még Böröcz (2009).

2 A könnyebb összehasonlítás kedvéért: az 1. ábrán a vízszintes vonal az államszocializmus utolsó, 1989-es évének szintjét jelzi.

3 A hirtelen csökkenést követő lassú növekedés, ami azonban nem éri el a kiindulópont szintjét, a posztszocialista átalakulás további 26 esetéből 24-ben fennáll (Böröcz 2012). A két kivétel, Lengyelország és Szlovénia – ahol a növekedés már némileg az államszocializmus utolsó időszakának szintje fölé emelte a gazdaságot – alapos vizsgálatot érdemel. Ugyanakkor még ezekben a viszonylag kevésbé katasztrofális esetekben sem beszélhetünk a közeljövőben a Nyugat-Európához való „felzárkózásról”.

1. ábra

Magyarország egy főre jutó GDP-je (a világátlag százalékában)
az államszocialista időszak előtt, alatt és után

Forrás: Maddison (é. n.) alapján.

A „felzárkózást” egy sor geopolitikai és gazdasági mechanizmus volt hivatott biztosítani. Kulcseleme az EU belső kereskedelmi rendszerébe való becsatlakozás volt. Az akkortájt világszerte uralkodó, neoklasszikus értelmezési keret szerint a nemzetközi kereskedelem definíció szerint mindegyik fél számára előnyös. Azt az álláspontot, miszerint a külkereskedelem a „jólét motorja”, nemcsak a neoliborális Cato Intézet és az USA különböző kormányai,⁴ hanem érdekes módon az Európai Bizottság is osztotta.⁵

Az 1999-es NATO-csatlakozást, majd a 2004-es teljes EU-taggá válást követően Magyarország előtt ezek szerint minden út nyitva állt, hogy kereskedelmének szabadsága

4 Például: „erősen megfontolandó, hogy elősegítsük a szabadkereskedelmet és az országok közti versengést, valamint olyan nemzetközi intézmények létrehozását, melyek biztosítják az egységes és korrekt szabályozást és adóztatást, és melyek megakadályozzák a nem gazdasági különbségeken nyugvó arbitrázs kialakulását” (Kindleberger 1983: 637).

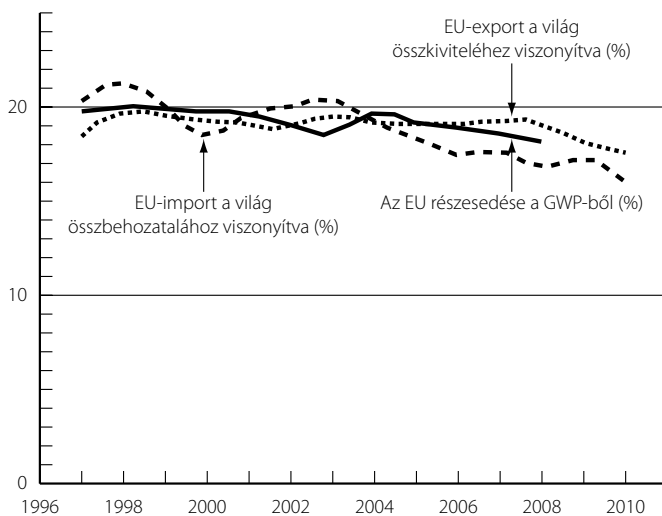
5 Az Európai Bizottság egyik tanulmánya például teljesen egyértelműen így fogalmaz: „a kereskedelmi nyitás három előnye a következő: gazdasági növekedés [...], a fogyasztóknál jelentkező előnyök [...], és a foglalkoztatottság” (Európai Bizottság 2010).

révén „felzárkózzon a nyugathoz”. A mából visszatekintve módunk van arra, hogy megvizsgáljuk e várakozások megalapozottságát.

Az EU egésze meglepően konzisztens e tekintetben. 1997 és 2010 között az Európai Unió részesedése a világexportban és -importban – amit a 2. ábrán csíkozott és pontozott vonal mutat – a csúcstól jelentő 1998-as, körülbelül 19, illetve 21 százalékos szintről 2010-re 17,3 és 16 százalékra süllyedt. Az uniós részesedés világössztermékben (a GWP-ben) – ezt a 2. ábrán folyamatos vonal jelzi – az import- és exportmutatókhoz nagyon hasonló tendenciát mutatott: 2008-ra 20-ról 18 százalékra csökkent.⁶ Értelmem szempontjából az a legfontosabb összefüggés, hogy az EU egészét tekintve szoros kapcsolat áll fenn a globális exportban, illetve importban való részvétel aránya és a világössztermékbeli részesedés között: a három tényező közel azonos értékeket mutat, és az EU világgazdaságbeli súlya jól láthatóan együtt mozog a világkereskedelemből való részesedésével.⁷

2. ábra

Az EU világkereskedelemben és GWP-termelésben való részesedése

Forrás: Maddison (é. n.) és az Eurostat statisztikái alapján (2009, 2011).

6 2008 az utolsó év Maddison adatbázisában, amely a GDP-re és az egy főre jutó GDP-re vonatkozó becslések forrása.

7 A *global economic weight* egy ország világgazdaságra való viszonylagos befolyásának indikátora, amelyet annak alapján számolunk ki, hogy az adott ország GDP-je a világösszterméknek hány százalékát teszi ki. Ezzel kapcsolatban lásd részletesebben Böröcz (2009).

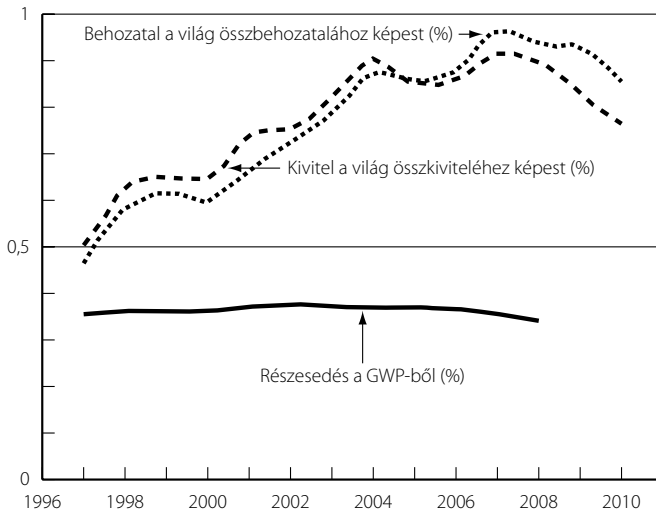
A neoliberais elmélet, az Európai Bizottság hivatalos várakozásai és az EU egészéről rendelkezésünkre álló empirikus adatok alapján – főleg a 2004-es teljes jogú uniós tagság elnyerését követően – tehát Magyarország világkereskedelmi részvételének megugrását és ezzel együtt gazdasági súlyának meredek növekedését várhatnánk.

E tapasztalati várakozás első fele – azaz Magyarország külkereskedelmének gyors élénkülése – valóban meg is valósult, ám egészen egyedi és némileg váratlan időbeli mintázatot követett. Ahogy azt a 3. ábra mutatja,⁸ Magyarország világkereskedelmi részesedése már 1997-ben, az uniós tagságról folytatott tárgyalások megkezdésének évében, azaz hét évvel a teljes jogú tagság előtt megugrott. Lokális maximumát 2004-ben, az EU-hoz való hivatalos csatlakozás évében érte el: ekkor az ország világimport-export részesedése 0,9, illetve 0,88 százalékot tett ki. A hamarosan kirobbanó világgazdasági válság azután némileg csökkentette ezen értékeket (azaz Magyarország kereskedelme a világtágnál nagyobb mértékben sínylette meg a válságot). Ennél sokkal meglepőbb azonban, hogy Magyarország világkereskedelmi fellendülésének időszakában (melynek során 1997 és 2007 között az import a teljes világkereskedelem 0,49 százalékáról 0,97 százalékra, az export pedig 0,51-ről 0,93 százalékra emelkedett) gyakorlatilag stagnált az ország részesedése a világössztermékben. (A grafikonon szemléltetett 14 éves periódus során a görbe alig észlelhető emelkedést mutat 0,35-ről 0,38 százalékra, majd visszazökken 0,35-re.) Más szóval, míg az ország kivitele és behozatala csaknem megduplázódott, a világössztermékben való részesedése gyakorlatilag konstans maradt – s ennek szintje jóval alacsonyabb a világkereskedelmi részesedés mutatójánál.

8 A 3. és a 4. ábra a „bejövő” és „kimenő” kereskedelemre vonatkozik, mivel az Unió nyelvezete az EU-n belül folytatott gazdasági mozgásokra nem használja az „import” és az „export” kifejezéseket. Tehát az uniós statisztikák minden tagország esetében kétfajta kereskedelmet különböztetnek meg az áruk országhatárokon túli mozgására vonatkozóan. Az *export* és az *import* kifejezések a 27 uniós tagállamon kívüli partnerekkel folytatott tranzakciókra, a *dispatches* és *arrivals* kifejezések pedig az EU 27-en belül, de nem nemzeti partnerekkel folytatott tranzakciókra utalnak. Így tehát a 3. és 4. ábrán a „bejövő kereskedelem” az *import* és az *arrivals*, a „kimenő kereskedelem” pedig az *export* és a *dispatches* összege.

3. ábra

Magyarország világkereskedelemben és GWP-termelésben való részesedése

Forrás: Maddison (é. n.) és az Eurostat statisztikái alapján (2009, 2011)

Olyan empirikus jelenséggel állunk tehát szemben, amely ellentmond mind a neoliberais elméletnek, mind a hivatalos uniós várakozásoknak, mind pedig az Európai Unió egésze vonatkozásában megfigyelhető mintának. Magyarország uniós történelme során az import és export hirtelen megugrása nem hozott létre ehhez fogható GDP-növekedést.

KÜLKERESKEDELEM ÉS JÖVEDELEMNÖVEKEDÉS?

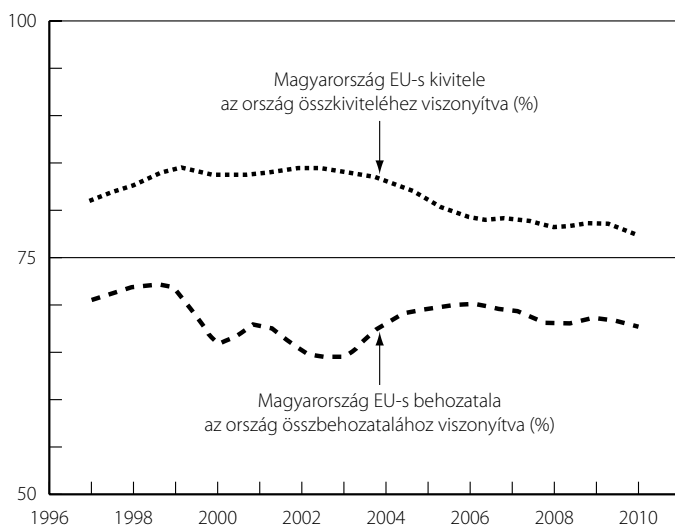
Immár legalább két generáció óta köztudott, hogy a külkereskedelem fellendülése nem feltétlenül eredményez jövedelemnövekedést. Mint arra Raúl Prebisch és Hans Singer már a negyvenes években rámutattak, magas külkereskedelmi függőség esetén a cserearányromlás tönkretelheti a kereskedelem növekedésének előnyös hatásait. Néhány évvel később Jagdish Bhagwati (1958: 201) így fogalmazta újra a Prebisch–Singer-tételt: elnyomorító gazdasági növekedésről (*immiserizing growth*) akkor beszélünk, ha „a cserearányromlás [...] kiontja az expanzió előnyös hatásait és csökkenti a növekedésben lévő ország jövedelmét”.

Az eredeti tétel az akkortájt „harmadik világnak” nevezett országok gazdaságaira vonatkozott, ezért az elnyomórító növekedéssel foglalkozó elemzések elsősorban a mezőgazdaság és az ipar közötti cserearányra összpontosítottak. Későbbi munkák azt is megállapították, hogy a nyersanyagok vagy az energia, illetve a fejlett feldolgozóipar közötti cserearányok előnytelen módosulása is hasonlóan hátrányos következményekkel járhat.

A huszadik század végi, huszonegyedik század eleji poszt-államszocialista Magyarország gazdasága azonban aligha nevezhető túlnyomóan agrárjellegűnek, és az országnak gyakorlatilag nyersanyag-, illetve energiaexportja sincs: a poszt-államszocialista Magyarország exportjának igen jelentős részét (2009-ben már több mint 85 százalékát) a gépipari termékek tették ki.⁹ Adott tehát egy félperifériás, erősen exportorientált ország, amelynek hazai gazdasága annak ellenére nem növekszik, hogy exportjában magas arányban szerepelnek a feldolgozott ipari termékek. Annak magyarázatát, hogy miért nem tudta Magyarország külkereskedelmének fellendülését gazdasági növekedésre váltani, máshol kell keresnünk.

4. ábra

Magyarország uniós kereskedelmi koncentrációja

Forrás: az Eurostat statisztikái alapján (2009, 2011)

9 A CIA World Factbook alapján 2009-ben Magyarország két legfőbb exportcikke a „gépek és berendezések” (53,5 százalék), illetve „egyéb ipari termékek” (31,2 százalék) voltak. Forrás: <https://www.cia.gov/library/publications/the-worldfactbook/geos/hu.html> (Letöltve: 2012.04.28.).

Az államszocializmus utáni Magyarország világkereskedelembeli helyzetének egyik markáns jellegzetessége az EU-n belüli export és import magas aránya. A 4. ábra adatai szerint a vizsgált időszakban Magyarország EU-ba irányuló exportjának az ország összkiviteléhez viszonyított aránya 1997 óta soha nem süllyedt 75 százalék alá – sőt, ez az érték 1997 és 2005 között meghaladta a 80 százalékot. A behozatal megoszlását tekintve az EU-ból beáramló import az összbehozatalhoz képest 64,5 és 71,7 százalék között mozgott. (Az EU-ból származó behozatal némileg alacsonyabb aránya Magyarország volt szovjet, azaz nem uniós térségből származó energiahordozóktól – elsősorban földgáztól és kőolajtól – való függésével magyarázható.)

A fenti adatokat figyelembe véve azt láthatjuk, hogy Magyarország EU-val folytatott külkereskedelmének geopolitikai koncentrációja 4,2–4,46-szor magasabb volt az export, és 3,18–4,23-szor magasabb az import tekintetében, mint az EU részesedése a világkereskedelemből. Ebből adódóan az EU–magyar kereskedelem 17,8–42,0-szerre jelentősebb gazdasági tényező volt Magyarország számára, mint az Unió számára. Fontos tény az is, hogy egyik görbe sem mutat jelentős törést 2004 után, amiből arra következtethetünk, hogy Magyarország már jóval a teljes uniós tagság megszerzése előtt része volt az EU geopolitikai–gazdasági befolyási övezetének. Magyarország rendkívül erős külső kereskedelmi függésben áll az Európai Unió nyugati tagállamaitól.

A külkereskedelmi kapcsolatok nagyfokú koncentrációja ugyancsak jól ismert problémája a (fél)perifériás gazdaságoknak (lásd például Meilak 2008). Az ENSZ Fejlesztési Programja (UNDP) (2011: 21) még irányelveket is kínál a nagyfokú exportkoncentrációtól sújtott országoknak: célszerű „a belföldi kereslet fellendítése, az exportpaletta gazdagítása, a regionális kereskedelmi együttműködés erősítése és a nemzetközi kereskedelemnek kedvező légkör [kialakítása]”.

Magyarország poszt-államszocialista kormányait 2010-ig – politikai orientációjuktól függetlenül – nagyon erősen EU-párti, piacpárti, és kifejezetten uniós piac-párti szemléletmód jellemezte. Iparpolitika gyakorlatilag nem létezett, s minden egyéb kérdést „az EU-integráció: prioritás” megkérdőjelezhetetlen dogmájának rendeltek alá. E dogma, illetve a teljes magyar politikai elit ebből következő, szilárd és alternatívátlan ideológiai elkötelezettsége a nyugat-európai kapitalizmus „szabad”-piaci változata iránt volt az az ideológiai mechanizmus, ami nemcsak lehetővé, de egyenesen parancsoló szükségessé tette, hogy az ország 1989-ig létezett teljes termelőeszköz-állománya kedvezményes, vagy rendkívül kedvezményes áron külföldi befektetők tulajdonába kerüljön. Az olyan területeken pedig, ahol nem volt mit privatizálni, a „zöldmezős” beruházásokat jelentős infrastrukturális kötelezettségvállalással ösztönözte a kormány, nem is beszélve a „munkahelyteremtő beruházások” esetében szokásos adókedvezményekről.

VÁMSZABADTERÜLET-ORSZÁG

A fenti körülmények következtében a mai magyarországi termelés nagy része – a poszt-államszocialista privatizáció, illetve a kedvezményes „zöldmezős” beruházások jóvoltából – az ide települt külföldi, elsősorban uniós székhelyű multinacionális cégeket gazdagítja. Az export kiemelkedően magas aránya a külső piacra termelő, uniós multinacionális vállalatok helyi leányvállalatainak kiviteléből származik, és a helyzet erősen emlékeztet azokra a vám-, adó- és egyéb termelési költség-kímélő intézményi megoldásokra, amelyeket a világ más részein Speciális Gazdasági Övezetként (*Special Economic Zone*, SEZ) ismernek. Mivel az EU-tagjelölt Magyarország villámgyorsan magáévá tette az EU teljes jogrendszerét, az egész országot felfoghatjuk az uniós tőkét – és ezen belül, a tőkeképeségi arányokat figyelembe véve, értelemszerűen elsősorban nyugat-európai uniós tőkét – kiszolgáló speciális gazdasági övezetként.

Magyarország poszt-államszocialista átalakulása némileg emlékeztet az Egyesült Államok határának mexikói oldalán, elsősorban elektronikai és egyéb gépek, berendezések összeszerelésére létrehozott, úgynevezett *maquiladora* ipari termelésre. Szembetűnő jellegzetessége a külföldi tulajdonú összeszerelő üzem stílusú ipari növekedésnek az ilyen iparágak viszonylag magas importigénye. Mivel a multinacionális tőke szempontjából a megoldások két legvonzóbb tulajdonsága az alacsony munkaerőköltség és a kedvező logisztikai háttér – például az alkatrészgyártók és az exportpiacok földrajzi közelsége, vagy a már létező vasúti, közúti, illetve vízi közlekedési infrastruktúra (amelyek mind bőségesen rendelkezésre állnak Magyarországon, főleg, ami az uniós összeköttetéseket illeti) –, a főbb alkatrészek helyi előállítása nem élvez elsőbbséget. Természetesen az efféle importtermékek gyártásának hozzáadott értéke legnagyobb részét az előállító gazdaság növekedéséhez járul hozzá, és nem ahhoz, ahol a külföldről behozott alkatrészeket késztermékké szerelik össze.

Tekintve, hogy a magyarországi összeszerelő ipar túlnyomórészt külföldi kézben van, a helyi gazdaság mindössze két területen remélhet érdemi bevételnövekedést ettől az ágazattól: a helyi alkalmazottak (vezetők és munkások) bérében, valamint a helyi alvállalkozók bevételeinél. Mivel a világ egymással versengő kormányai éppen a minél alacsonyabb munkaerőköltségekkel próbálják országukba csalogatni a külföldi befektetőket, és mivel az ilyen típusú termelés – gépesítettsége és az ezzel járó, viszonylag magas termelékenysége miatt – csak szerény mértékben teremt munkaerő-keresletet, a béreken keresztül történő fejlesztési hatások, noha kistérségi szempontból fontos tényezők lehetnek, a gazdaság egésze szempontjából lényegében elhanyagolhatók. Az alvállalkozói rendszer pedig mind gazdasági, mind jogi, mind pedig technológiai értelemben alárendelt szerepbe kényszeríti a helyi vállalkozásokat a multinacionális tőkével szemben. A

multinacionális cégek a világpiac egészében keresik az alvállalkozóikat, míg a helyi vállalkozók komoly időbeli és térbeli korlátok között működnek. Így az alvállalkozói rendszeren keresztül megvalósuló fejlesztési hatások ugyancsak viszonylag mérsékeltek. Miután az államszocializmustól örökölt magyarországi ipart a privatizáción keresztül lényegében átalakították külföldi tulajdonú összeszerelő iparrá, és miután nincs elegendő hazai tőke a helyi ipar egyéb lehetséges formáinak kialakításához – a magas jövedelmezőségű szolgáltatások felfutásának társadalmi, politikai és geopolitikai korlátairól nem is beszélve –, a legnagyobb hozzáadott értékkel rendelkező üzleti tevékenységek a magyar gazdaságban jelenleg a külföldi tőke ellenőrzése alatt állnak.

VÉGEZETÜL

A magyar felzárkózási kísérlet kudarca bizonyos szempontból pontosan ellentéte a görög összeomlásnak. Görögország esetében a közös valuta lehetővé tette, hogy az uniós partnereihez képest kevésbé jómódú EU-tagország a vagyonosabbakhoz igazítsa költségvetését, és mintegy leutánozza szociális ellátórendszerüket. A görög kormány így azzal a paradox helyzettel találta szembe magát, hogy az állam a dicséretes gazdasági növekedés ellenére eladósodott. (Görögország GDP-je a válságot megelőző másfél évtizedben gyorsabban növekedett, mint a világössztermék.) A görög gazdaság virágzó turisztikai és hajózási ágazataiban a magántőke által termelt bevételeket nem csatornázták vissza a szociális háló, az infrastrukturális kiadások, illetve más olyan szociális ellátások finanszírozásába, amelyeket a társadalom elvár az államtól. A belföldi tőke következetesen visszautasította, hogy megfinanszírozza a görög államot, vagyis pontosan úgy viselkedett, mint az EU-n belüli nem görög tőke.

A magyar gazdaság éppúgy függ az EU-val folytatott kereskedelemtől, mint a görög. Van ugyanakkor egy lényegi különbség: Magyarország nem része a közös uniós valutának. Ennek következtében a magyar gazdaság strukturális problémái nem a költségvetési egyenlegben, hanem a GDP növelésének nehézségeiben mutatkoznak meg. A „független” magyar valuta ezért különösen hajlamos az árfolyam-ingadozásra, és a rendszeres leértékelődés elsősorban a belföldi munkaerő és tőke értékét csökkenti. Mivel a forint értékét jószerével kizárólag Magyarországon kívüli folyamatok határozzák meg, a mindenkori kormánynak csak nagyon szűk mozgástér áll rendelkezésére, hogy befolyásolja az ország határain belül történő tőkefelhalmozási folyamatokat. Az EU mint államok feletti közösség, amely „egybegyűjti és megosztja [...] tagállamainak szuverenitását”, egyfelől sikeresen visszaszorította a nemzetállamok arra vonatkozó képességét, hogy a gazdasági folyamatokat a „saját” területükön befolyásolni tudják; másfelől, abból adódóan, hogy

nem állam (lásd például Böröcz és Sarkar 2005) – és így sem erkölcsileg, sem pedig politikailag nem felelős, ezért nem is elszámoltatható tagállamainak társadalmi iránt – fejlődési funkciókat csak korlátozott mértékben képes ellátni, és csak ígéretet tudja a külkereskedelem fellendüléséből „automatikusan” bekövetkező gazdasági fellendülést.

Fordította: Balogh Rebeka és Szabó Natasa
Az eredetivel egybevetette: Jelinek Csaba
Átdolgozta: Böröcz József

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Bhagwati, Jagdish (1958): Immiserising Growth: A Geometrical Note. In: *Review of Economic Studies*, Vol. 25., No. 3.: 201–205.
- Böröcz, József (2009): *The European Union and Global Social Change: A Critical Geopolitical-Economic Analysis*. Routledge.
- Böröcz, József (2012): Notes on the Geopolitical Economy of Post-State-Socialism. In: *Socialism Vanquished, Socialism Challenged: Eastern Europe and China (1989–2011)*. Szerk.: Bandelj, Nina – Solinger, Dorothy J. Oxford University Press: 103–124.
- Böröcz, József – Sarkar, Mahua (2005): What Is the EU? In: *International Sociology*, Vol. 20., No. 2.: 153–173.
- Európai Bizottság (2010): *Trade as a Driver of Prosperity, Commission Staff Working Document*. Európai Bizottság. Interneten: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2010/november/tradoc_146940.pdf (Letöltve: 2012.04.28.).
- Eurostat (2009): *External and Intra-European Trade: Statistical Yearbook – Data 1958–2007*. Office for Official Publications of the European Communities. Interneten: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KSGI-08-001/EN/KS-GI-08-001-EN.PDF (Letöltve: 2012.04.28.).
- Eurostat (2011): *External and Intra-EU Trade: Statistical Yearbook – Data 1958–2010*. Office for Official Publications of the European Communities. Interneten: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-GI-11-001/EN/KS-GI-11-001-EN.PDF (Letöltve: 2012.04.28.).
- Kindleberger, Charles P. (1983): International Trade and National Prosperity. In: *Cato Journal*, Vol. 3., No. 3.: 623–637.
- Maddison, Angus (é. n.): *Statistics on World Population, GDP and Per Capita GDP, 1–2008. AD*. Interneten: http://www.ggdc.net/MADDISON/Historical_Statistics/horizontal_file_02-2010.xls (Letöltve: 2012.04.28.).

- Meilak, Chris (2008): Measuring Export Concentration: The Implications for Small States. In: *Bank of Valletta Review*, No. 37.: 35–48.
- UNDP (2011): Export Dependence and Export Concentration. In: *Towards Human Resilience: Sustaining MDG Progress in an Age of Economic Uncertainty*. UNDP. Interneten: http://www.undp.org/content/dam/undp/library/Poverty%20Reduction/Inclusive%20development/Towards%20Human%20Resilience/Towards_SustainingMDGProgress_Chapter1.pdf (Letöltve: 2012.04.28.).